

Det segregerande skolvalet

En rapport från Lärarförbundet
och Lärarnas Riksförbund

Februari 2020

Lärarförbundet

LÄRARNAS
RIKSFÖRBUND

Innehållsförteckning

Sammanfattning	2
Fristående skolors elevsammansättning – en följd av urval?	3
Urvalet påverkar den socioekonomiska sammansättningen	4
Vilka urval används idag?	4
Hur långt i förväg måste man anmäla sitt barn?	5
Vad sker om två elever anmäls samma dag?	7
Om undersökningen	8

Sammanfattning

Nästan samtliga fristående skolor, nio av tio, använder sig av anmälningstid respektive syskonförtur om de behöver göra urval bland de elever som söker till skolan. Drygt var fjärde skola av de som har förskoleklass som första klass använder även verksamhetsmässigt samband, som är det tredje vanligaste urvalskriteriet.

Eftersom anmälningstid är en vanlig urvalsmodell blir det i nästan samtliga fall där en skola är översökt den urvalsgrund som faller avgörandet kring vilket barn som får platsen. Sju friskolor av tio har fler sökanden än platser, men andelen skiljer sig åt relativt hur lång utbildning föräldrarna till eleverna som går på skolan har.

Bland de skolor som har föräldrar med kortast utbildning är det en lägre andel av skolorna som har kö än bland de med föräldrar som har längst. Hur lång kön är skiljer sig också åt relativt föräldrarnas utbildningslängd.

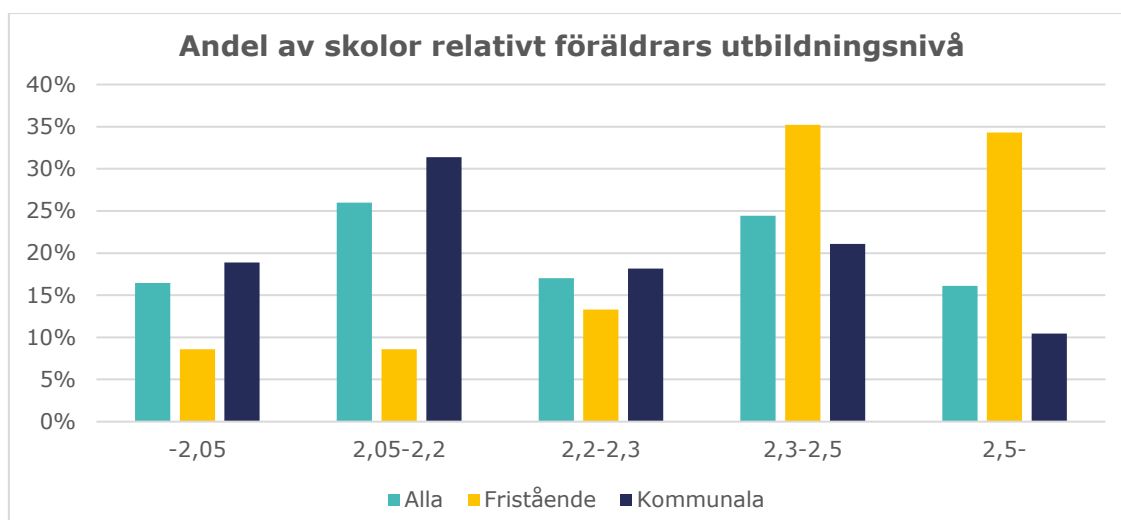
På skolor med längst utbildade föräldrar har var fjärde skola en kö som är längre än fyra år, medan det inte är någon skola med så lång kö bland de med kortast utbildade föräldrar.

Om skolorna måste göra ett slutgiltigt urval mellan två elever som anmäls samma dag så tillämpar sex av tio anmälningstid, med andra ord klockslag.

Fristående skolors elevsammansättning – en följd av urval?

I Sverige har vi ett reglerat skolval. Vilken elev som antas till fristående respektive placeras på en kommunal skola styrs av en uppsättning givna regler. För kommunala skolor är det i huvudsak närhet som är styrande för vem som placeras på en viss skola om den är översökt; för fristående skolor kan det vara anmälningstid (i dagligt tal kötid), syskonförtur, organisatoriskt eller verksamhetsmässigt samband samt närhet, om skolan inte har en särskild inriktning som motiverar något annat, till exempel musik (där inträdesprov kan finnas), eller en inriktning mot barn med olika funktionsnedsättningar. Bland de friskolor som inte har någon särskild inriktning dominerar anmälningstid klart som urvalsgrund.

Fristående skolors elever skiljer sig från kommunala skolors. Eleverna på fristående skolor har generellt föräldrar som har längre utbildning än de kommunala, samtidigt som de i lite högre utsträckning har utländsk bakgrund. Skillnaden i föräldrars utbildningslängd syns tydligt i nedanstående figur, som bygger på Salsa-databasens uppgifter om föräldrars utbildning. I denna ges varje förälder ett värde mellan 0 och 3, där 0 är okänd utbildning, 1 grundskoleutbildning, 2 gymnasieutbildning och 3 högskoleutbildning. På en skola med värdet 2,0 har i genomsnitt varje förälder gymnasieutbildning och på en skola med värdet 2,5 har varannan förälder högskoleutbildning och varannan gymnasieutbildning.

Vi kan till exempel konstatera att färre än 20 procent av de fristående skolorna har ett värde under 2,2, vilket innebär att en förhållandevis liten andel av föräldrarna har eftergymnasial utbildning, jämfört med 50 procent av de kommunala. Ser vi bara till gruppen där nästan inga föräldrar har en utbildning över gymnasienivå, 2,05 och därunder, är det sammanlagt 16 procent av skolorna, men 19 procent av de kommunala mot 9 av de fristående.

Om vi däremot tittar på de 16 procent skolor där mer än varannan förälder har eftergymnasial utbildning, alltså lägst 2,5 på skalan, är det 34 procent av de fristående skolorna mot 10 procent av de kommunala. Genomsnittet för samtliga skolor är 2,26 mot 2,40 för de fristående skolorna. Tydligt är att eleverna på de fristående skolorna har föräldrar som har klart längre utbildning än de som går på kommunala skolor.

Det finns alltså ett tydligt samband mellan vilken huvudman en skola har och vilka elever som går på skolan. Syftet med denna undersökning är att studera på vilket sätt skolors olika urvalsmetoder bidrar till dessa skillnader.

Urvalet påverkar den socioekonomiska sammansättningen

Vilka urval används idag?

Den första frågan som ställdes i undersökningen var vilka urvalsprinciper som friskolan tillämpar. En skola kan använda flera urvalsprinciper, vilket gör att raderna i tabellen överstiger 100 procent.

Vilka urvalsprinciper använder fristående skolor?

	Antal skolor	Syskonförtur	Närhetsprincip	Anmälningstid	Verksamhets samband	Urvalsprov	Annat
Alla skolor	190	88 %	11 %	89 %	18 %	3 %	6 %
Börjar i F-klass	117	91 %	12 %	91 %	28 %	1 %	7%

Nio skolor av tio tillämpar syskonförtur eller anmälningstid, medan bara var tionde tillämpar närhetsprincip. Knappt var femte skola av samtliga tillämpar verksamhetsmässigt samband och några få procent urvalsprov. De övriga som har svarat annat har bland annat angett att de är en resursskola respektive att de tillämpar den möjliga kvoten för nyanlända.

Om vi bara tittar på de skolor som börjar med förskoleklass ser den övergripande bilden ut på samma sätt, men verksamhetsmässigt samband är mycket vanligare, hela 28 procent av skolorna använder sig av detta. Av de skolor som anger verksamhetsmässigt samband är det bara ett par som inte börjar i förskoleklass, utan senare.

I praktiken handlar verksamhetsmässigt samband om övergången från förskola till grundskola – det blir med andra ord ett annat sätt att anmäla eleverna till en grundskola väldigt tidigt. Man kan också notera att ett mindre antal av dessa skolor endast tar in elever via verksamhetsmässigt samband, sedan är de fulla.

Hur långt i förväg måste man anmäla sitt barn?

Förutom de skolor som har urvalsprov är det nästan alltid anmälningstid som blir det som i sista hand avgör vilken elev som antas eller inte. Därför är det intressant att se hur långt i förväg en elev måste anmälas.

För att se om de finns skillnader mellan vilka elever som går på en friskola och hur lång anmälningstid den som har kortast tid har, delar vi upp friskolorna i tre grupper: skolor med föräldrar med kortare, mellanlång och lång utbildning. Kort utbildning är här skolor som ligger på 2,31 eller lägre i Salsavärde (som tidigare skrivits är 2,26 medel för alla skolor och 69 procent av de kommunala skolorna ligger under 2,31), mellanlång är skolor på 2,32 till och med 2,5 och lång är över 2,5. Om vi ser till fördelning över fristående skolorna ser det ut enligt nedanstående tabell:

Friskolors fördelning efter föräldrars utbildningslängd

	Kort (-2,31)	Mellan (2,32-2,5)	Lång (2,51-)
Alla fristående	33 %	34 %	34 %
Antal skolor i urvalet	34 %	33 %	33 %

Som synes är det en bra indelning i tre jämnstora grupper på hur de fristående skolornas fördelar sig i verkligheten, samtidigt som vårt urval speglar fördelningen ganska väl.

Hur vanligt är det då att en friskola har fler sökanden än platser till den första årskursen de erbjuder? Sju skolor av tio har fler sökanden än platser och måste därmed göra ett urval. Av dessa är det några få som tillämpar urvalsprov, det är dock klart vanligare att dessa skolor tillhör de med längst utbildade föräldrar.

Antal skolor med fler sökanden än platser

	Alla	Kort	Mellan	Lång
Antal skolor med fler sökanden än platser	69 %	62 %	66 %	79 %
... varav med anmälningstid som urval	65 %	60 %	65 %	71 %
... varav med urvalsprov	4 %	2 %	2 %	8 %

Det syns emellertid också tydligt att det är en skillnad mellan hur vanligt det är med fler sökanden än platser beroende på hur lång utbildning föräldrarna har, för dem med längst utbildning är det åtta skolor av tio, för dem med kortast sex av tio. Om vi endast ser till dem med anmälningstid som urvalsgrund är skillnaden istället sju av tio mot sex av tio.

Men det är inte bara det faktum att en skola har fler sökanden än platser som är intressant. Lika intressant är hur länge den sista elev som antogs har stått i kö. Det säger något om hur långt i förväg man måste vara ute som förälder om man vill få plats på en populär fristående skola.

Hur lång är kötiden?

	Alla	Kort	Mellan	Lång
Andel skolor med kö och anmälningstid	65 %	60 %	65 %	71 %
Vet ej hur lång kötiden är	14 %	14 %	13 %	14 %
Upp till ett år	21 %	28 %	26 %	8 %
Högst två år	9 %	12 %	3 %	11 %
Kötid två till fyra år	12 %	6 %	16 %	14 %
Längre än så	10 %	0 %	6 %	24 %

För det första kan vi konstatera att 14 procent av de totala antalet friskolor i undersökningen, jämnt fördelade över de tre grupperna, inte vet, alternativt inte ville uppge, hur lång kötiden varit. Det är var femte skola som har kortare kötid än ett år och ungefär var tionde som har det i vardera av de tre övriga kategorierna enligt tabellen ovan, högst två år, två till fyra år respektive längre än så.

När vi ser till de tre delgrupperna baserad på utbildningslängd framträder dock en helt annan bild: I det närmaste samtliga skolor där föräldrarna har kort utbildning och som kan ange kötidens längd är kötiden högst två år (42 procent), det är bara några procent som har längre kötid än så. För gruppen skolor där föräldrarna har längst utbildning förhåller det sig tvärtom, där har 38 procent av skolorna minst två års kötid och var fjärde skola längre än fyra år. Däremot har var femte skola en kötid om högst två år (19 procent).

Tydligt är alltså att ju längre utbildning föräldrarna på en skola har desto vanligare är det att skolan är full och desto längre i förväg behöver man anmäla barnet för att få plats. Att anmälningstid är ett urvalskriterium är alltså en delförklaring till den skolsegregation som uppstått med friskolereformen.

Värt att notera är att det är två procentenheter av alla fristående skolor vars sist anmälda elev är anmäld före elevens ettårsdag. Lika stor är andelen där alla elever är antagna via verksamhetsmässig övergång från förskola, och där ingen elev som inte gått på förskolan får plats. Samtliga dessa friskolor tillhör den grupp av skolor som har föräldrar med längst utbildning, vilket innebär att de står för vardera sex procentenheter av skolorna i den gruppen.

Vad sker om två elever anmäls samma dag?

En inte ointressant fråga är hur skolorna hanterar en situation där flera elever anmäler sig samma dag. Det kanske inte är så vanligt idag, men skulle om det införs någon slags skolvalsperiod bli desto vanligare. Detta oavsett om den skulle införas ett eller flera år före skolstart, eftersom en skolvalsperiod skulle medföra att flera elever söker på en och samma gång.

Ett intressant exempel är att det i Göteborg finns en fristående skola som tillämpar just skolvalsperiod ungefär ett år före skolstart med anmälningstid som urval. När platserna släpps går de åt inom en ganska kort tid och den som är snabbast med att anmäla sig får företräde. I praktiken blir resultatet ett socioekonomiskt riggat lotteri, där en förälder med ett jobb med tillgång till dator och fria arbetsuppgifter får ett stort försteg framför den som inte har tillgång till dator på jobbet och har svårare att komma ifrån sina arbetsuppgifter. (Tänk skillnaden mellan en tjänsteman med eget kontor och en snabbköpskassörska.)

Vi ställde därför frågan hur skolorna skulle hantera en situation där de hade flera anmälda samma dag till den sista lediga platsen.

Hur skolan skulle hantera att flera elever har samma anmälningsdag

	Andel
Tidpunkt på dagen anmälan är lämnad	60 %
Lottning	4 %
Närhet	5 %
Annat	30 %
... därav	
den som svarar snabbast	1 %
verksamhetsmässigt samband	1 %
först öppnade ansökan	3 %
Överintag	8 %
aldrig hänt (i praktiken vet ej)	17 %

Sex skolor av tio skulle tillämpa klockslag för inskickad ansökan, vilket i praktiken är det samma som ett slags lottning. Riktig lottning tillämpar bara fyra procent. Det är till och med vanligare att en skola använder närhetsprincip i så fall.

30 procent av skolorna svarade "annat", den stora majoriteten av dessa, eller 17 procent av totalen, hade inte reflekterat över frågan eftersom den aldrig uppkommit. Tre procent svarade "först öppnade ansökan", vilket nog snarast tyder på att de inte har ett digitaliserat system för ansökningar och det är i praktiken samma sak som det lotteri som uppstår med tidpunkt på dagen. En variant på detta är att den som är snabbast att svara ja till en plats får den. En procent skulle tillämpa "verksamhetsmässigt samband", men det löser endast problemet om den ena sökanden kommer från en sådan verksamhet och inte den andra. Intressant är att åtta procent av skolorna skulle tillämpa överintag, men det är endast en lösning som är möjlig om det handlar om en eller högst ett par elever – förr eller senare skulle gränsen uppnås där skolan skulle få göra ett val mellan två elever.

I praktiken är det alltså ett slumpmässigt urval som sker om flera elever än det finns tillgängliga platser för är anmälda samma dag. I de flesta fall skulle urvalet göras utifrån den tidpunkt en ansökan lämnas in, men i några fall på ett annat sätt.

Om undersökningen

Den här undersökningen är gjord på de fristående skolor som hade minst 15 elever som slutförde år 9 2016 hämtade från Salsa-databasen. Hela populationen är 345 skolor, varav 190 slumpmässigt utvalda skolor har besvarat frågorna. Den bör därför ge en god bild av hur antagningen till fristående skolor såg ut inför höstterminen 2017. Undersökningen genomfördes med telefonintervjuer av undersökningsföretaget Exquiro Market Research.

I en telefonundersökning av detta slag slumpas ett antal respondenter fram, i detta fallet 190 skolor. Dessa rings sedan ett antal gånger. Om ingen kontakt uppnås går man vidare till ett reservurval. Sammantaget garanterar detta att det är ett slumpmässigt urval som väl speglar den samlade populationen av fristående skolor med minst 15 elever som slutade våren 2016.

Lärarförbundet

lararforbundet.se/rapporter

FEBRUARI 2020

LÄRARNAS
RIKSFÖRBUND

LR.se/undersokningar

LRUND180SAM 2020-02